

# KLASIFIKACIJA BROJEVA U SLOVAČKOM I SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU\*

MIHAL TIR

Filozofski fakultet, Novi Sad

UDK 808.54+808.61/.62—554

Izvorni naučni rad

1. U klasifikaciji brojeva kao vrste reči lingvisti nisu jedinstveni ne samo kada su u pitanju dva različita jezika već i u okviru jednog jezičkog područja. U starijim teorijama brojeve su shvatali šire te je postojalo više vrsta brojeva u poređenju sa novijim naučnim radovima u kojima se ponekad ova vrsta reči posmatra suviše usko, te se pod pojmom brojevi svrstavaju samo kvantitativni nazivi sa posebnom promenom.

2. Brojevi u slovačkom jeziku karakterišu se većom promenljivošću nego brojevi u srpskohrvatskom jeziku, a i klasifikacija je složenija. Ova vrsta reči je osim toga svestranije obrađena u slovačkoj lingvistici nego u gramatikama srpskohrvatskog jezika. Kod podele brojeva na vrste polazi se od timskeg naučnog dela MORFOLÓGIA SLOVENSKEHO JAZYKA,<sup>1</sup> koje je izdala Slovačka akademija nauka 1966. godine. Tri godine kasnije — 1969. godine — u izdanju Univerziteta Komenskog u Bratislavi — pojavila se monografija Pavla Ondrusa ČÍSLOVKY V SÚČASNEJ SPISOVNEJ SLOVENČINE, koji je suviše pojednostavio složenu problematiku ove vrste reči forsiranjem morfoloških i sintaksičkih odlika, te po njegovim kriterijumima postoje samo tri vrste brojeva: osnovni, zbirni i razlomački. Ondrusova teoretska razmatranja nisu našla odjeka u slovačkoj lingvistici zbog nekih nedostataka (najeklatantniji primer je negiranje rednih brojeva koji su po pomenutom autoru pridevi, sa čime se ne možemo složiti jer redni brojevi su poredani u riz po istom principu kao osnovni brojevi, dok za prideve nije karakteristična ovakva povezanost pojedinih članova).

MSJ u definiciji brojeva (str. 314) uzima u obzir iskazivanje numeričkog aspekta realnosti, te njihovo značenje korespondira sa logičkom kategorijom broja. Konstitutivni elemenat koji objedinjuje brojeve kao posebnu vrstu reči je njihovo leksičko značenje i nekoliko morfoloških i sintaksičkih karakteristika njihove glavne grupe — osnovnih brojeva. U navedenom delu daje se sledeća definicija brojeva:

\* Referat na XI kongresu slavista Jugoslavije (Sarajevo, oktobar 1985)

<sup>1</sup> Navedenu akademijku morfologiju označavamo u ovom radu sa MSJ.

»Brojevi su promenljive i nepromenljive reči koje označavaju kako samostalne pojmove broja (količina) tako i brojne karakteristike stvari, događaja i karakteristika; sa gramatičkog aspekta radi se o kompleksnoj vrsti reči, kod koje se sa izvesnim ograničenjima primenjuju gramatičke kategorije imenica, prideva i priloga. U skladu sa svojom morfološkom kompleksnošću brojevi se mogu pojavljivati u funkciji svih rečeničnih članova.«

3. Podela brojeva data u MSJ primenjuje se u svim gramatikama i udžbenicima slovačkog jezika izdatim posle njenog izlaska (npr. PAULINIJEVA gramatika, te tri univerzitetska udžbenika autorskih timova: J. ORAVEC — E. BAJZIKOVA — J. FURDIK, Š. ONDRUŠ — J. SABOL i J. FINDRA — G. GOTHARDOVA — J. JACKO — E. TVRDONJ). Na osnovu odnosa prema brojnim pojmovima brojevi se u slovačkom jeziku dele na određene i na neodređene. Skup neodređenih brojeva je ograničen. Njegovi članovi iskazuju broj samo aproksimativno, na osnovu procene ili subjektivnog stava, te se ne mogu zameniti konkretnim brojem. Neodređenim brojevima smatraju se u izvesnim slučajevima reči tipa *mnogo*, *malo*, *nekoliko*, *više*, *manje* i slične. Da li je u konkretnoj situaciji reč o broju ili o prilogu, zavisi od konteksta. U rečenici »Ivan radi mnogo« poslednja reč je prilog jer je njome determinisana glagolska radnja dok u rečenici »Na utakmicu je došlo mnogo gledalaca« ista reč *mnogo* označava neodređenu količinu, te se u slovačkoj lingvistici svrstava među neodređene brojeve. Sintagme »mnogo ljudi«, »malo ljudi«, »više ljudi«, »manje ljudi« mogu se zameniti izrazom »X ljudi« pri čemu X označava neodređeni broj, odnosno kvantifikatoru ne pripada određena tačka na brojnoj osi.

4. U pogledu morfoloških, sintaksičkih i semantičkih osobina svi brojevi — određeni i neodređeni — u slovačkoj lingvistici dele se u četiri grupe. Postoje: 1. osnovni brojevi sa zbirnim brojevima, 2. multiplikativni brojevi, 3. redni (ordinalni) brojevi i 4. brojevi za označavanje vrsta (u originalu *druhové číslovky*).<sup>2</sup>

Osnovnim brojevima (za ovu vrstu se postavlja pitanje *koliko?*) se obeležavaju samostalni pojmovi kvantiteta (u matematici) i brojne karakteristike supstancija (broj stvari, životinja, osoba i slično). Komplementarna podgrupa u ovoj vrsti su zbirni (»kolektivni«)<sup>3</sup> brojevi koji prevashodno »supliraju« osnovne brojeve uz *plurale tantum* (štvero nožníc — četvoro makaza). Među osnovne brojeve svrstavaju se i razlomci.

Za multiplikativne brojeve možemo reći da predstavljaju priloški varijant osnovnih brojeva uz glagole (»dvaput pobediti« identično je sa »postići dve pobeđe«).

<sup>2</sup> Odgovarajući termin ne postoji u srpskohrvatskom jeziku. (Vidi rečnik *Slovník slovanské lingvistické terminologie*, Praha, 1. tom — 1977, 2. tom — 1979). Naime, brojevi tipa *trojaký*, *sedmoraký* prevode se opisno (tri vrste, sedam vrsta).

<sup>3</sup> Rečnik *Slovník Slovanské lingvistické terminologie* daje sledeće objašnjenje za zbirne brojeve: »číslovka označující počet jednotlivin jako úhrnný celek« (»broj koji označava količinu jedinica kao celinu«).

Rednim brojevima iskazuje se poredak. Prema svakom osnovnom broju stoji njemu odgovarajući redni broj. Redni brojevi se gramatički ponašaju kao pridevi ili prilozi.

Brojevi za označavanje vrsta («specijalni brojevi» — inače tipični za zapadnoslovenske jezike i za ukrajinski jezik, dok u ostalim slovenskim jezicima prema njima stoje opisne konstrukcije) obeležavaju broj vrsta na koje se dele stvari, radnje ili osobine iskazane odredbenom rečju (desatoraký — desetovrstan, deset vrsta; desatorako — na deset načina).

MSJ (1966, s. 315) poriče postojanje distributivnih brojeva za razliku od dotadašnje tradicije (primeri tipa »po deset« su spoj predloga i osnovnog broja), koja je predstavljala nasleđe iz latinskog jezika.

5. Ni u gramatikama srpskohrvatskog jezika ne pristupa se jedinstveno lingvističkom pojmu brojevi. Dok je u slovačkom jeziku pojava MSJ otklonila neke nedoumice u ovoj oblasti i u gramatikama se jedinstveno klasifikuju brojevi, dotle se u srpskohrvatskom jeziku podela brojeva u zapadnoj varijanti razlikuje od podele brojeva u istočnoj varijanti. Zagrebačke gramatike shvataju pojam broja šire, dok, recimo, kod lingvista sa istočnog područja nalazimo jednostavniju sistematiku brojeva.

6. I. BRABEC — M. HRASTE — S. ŽIVKOVIĆ (1970, s. 107—108) u gramatici izdatoj kao školski priručnik govore o pet vrsta brojeva. To su: »1. glavni (na pitanje *koliko?*), 2. redni (na pitanje *koji?*), 3. priložni (na pitanje *koliko puta?* i *koji put?*), 4. umnožni (na pitanje *kolikostruk?*), 5. dijelni brojevi (na pitanje *po koliko?*)«. U tematskoj celini *Brojevi* obrađuju i brojne imenice i brojne prideve (s. 110—111). Posebno govore o brojnim imenicama za muški rod (*dvojica, trojica*), posebno o brojnim imenicama srednjeg roda (*dvoje, troje*). Oblici tipa *dvoje, troje* svrstavaju drugi lingvisti među zbirne brojeve (vidi npr. M. STEVANOVIĆ, 1970, s. 312).

Istu sistematizaciju brojeva — dakle identičnu sa MSJ kada bismo brojne imenice srednjeg roda smatrali zbirnim brojevima i kada bismo iz nje izbacili distributivne («dijelne») brojeve — primjenjuje i S. BABIĆ (1963, s. 146). Za množne (multiplikativne) brojeve on kaže da su to »zapravo pravi pridjevi, kao i redni brojevi, dok su priložni brojevi zapravo prilozi, a dijelni brojevi sintaksičke veze prijedloga i broja«.

O pet istih ovih vrsta brojeva govori se na s. 368—371. i u knjizi JEZICNI SAVJETNIK S GRAMATIKOM (autor S. Pavešić s kolektivom; Matica hrvatska, Zagreb, 1971) s tim da su kao posebne grupe pridodate brojne imenice i brojni pridevi.

T. MARETIĆ u svojoj gramatici (1963) u okviru tematske celine *Brojevi* (s. 221—232) poklanja posebnu pažnju deklinaciji ove vrste reči. Razlikuje glavne (kardinalne) i redne (ordinalne) brojeve, te brojne imenice i brojne prideve. U odnosu na više pomenuta tri zagrebačka izvora, podela je jednostavnija jer se brojevi shvataju uže.

7. Temelj teoretskom pristupu brojevima u istočnoj varijanti srpskohrvatskog jezika predstavlja učenje Aleksandra Belića. A. BELIĆ

(1941, s. 116—117) s pravom ukazuje na činjenicu da »brojevi imaju mnogo zajedničkih osobina sa priložima, ali nemaju one najglavnije osobine — upotrebe uz glagole, prideve i priloge...«. U dijahroničnom preseku ovaj istaknuti naučnik problematiku brojeva prikazuje u složenijem svetlu (1972, s. 175—183), te govori: o prostim (tj. osnovnim, glavnim), rednim i zbirnim brojevima i samo uzgred pominje distributivne i multiplikativne brojeve za koje ističe da u srpskohrvatskom jeziku nisu dobili »neki specijalni razvitak« (s. 188). Po BELIĆU (1941, s. 116—120), sa sinhronijskog aspekta brojevi su prilično jednostavan skup reči i mesto im je među priloškim rečima.

M. STEVANOVIĆ (1970, s. 311—323) daje — sa neophodnim akcentom na savremenu književnojezičku normu — klasifikaciju brojeva u Belićeovom duhu. Brojeve deli na osnovne, redne i zbirne, čemu dodaje kategoriju brojnih imenica na *-ica* koje se upotrebljavaju uz muška lica (tip *dvojica*). Oblike *dvoje*, *troje* za razliku od dosad razmatranih izvora svrstava među zbirne brojeve (a ne među brojne imenice) iako (s. 315): 1. reči tipa *dvoje* »određuju broj pojmova označenih imenima uz koja stoje i odredbene su reči«, 2. »oblicima promene idu zajedno s pridevima«, 3. »upravo kao i pridevi, imaju oblike za sva tri roda«. Mada se brojevi tipa *dvoje*, mogu deklinirati po pridevskoj promeni, M. Stevanović ne operiše pojmom brojni pridevi. U odnosu na podelu brojeva u slovačkom jeziku u ovoj sistematizaciji nema multiplikativnih brojeva i brojeva za označavanje broja vrsta, niti ograničenog skupa neodređenih brojeva.

M. S. LALEVIĆ (1979—1980, s. 35—39) daje istu podelu brojeva: razlikuje osnovne (proste ili glavne) brojeve, redne brojeve i zbirne brojeve. Isto tako govori o brojnim imenicama, ali za razliku od M. Stevanovića priznaje pojam brojni pridevi.

I. STEVOVIĆ (1958, s. 127—130) objašnjava sintaksičku vrednost brojeva pri čemu ih deli na tri grupe: »a) brojne reči koje imaju imeničko kategorijalno značenje predmetnosti, b) brojne reči koje imaju atributsku vrednost, c) brojne reči koje imaju prilošku vrednost«.

8. Polazeći od dosad navedenih gramatika i udžbenika srpskohrvatskog jezika, mogli bismo načelno reći da zagrebački centar shvata brojeve šire, a beogradski uže, što se onda odražava i na podeli ove vrste reči. Odstupanje od uočene konstatacije primetili smo u dva slučaja. U *Enciklopedijskom leksikonu Mozaik znanja* u knjizi SRPSKO-HRVATSKI JEZIK (1972, s. 46—47) klasifikacija je identična kao kod navedenih zagrebačkih izvora (osim Maretića). (Uzgred upućujemo na omašku: priloški broj je adverbijalni, a ne multiplikativni; multiplikativni je trebalo da stoji uz množni.) Razlika je jedino u tome što se u *Enciklopediji* kao posebna vrsta javljaju zbirni brojevi, te je pojam brojna imenica uža.

S druge strane u izdanju Školske knjige Zagreb pojavila se 1979. g. PRIRUČNA GRAMATIKA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA gde je (vidi s. 129—138) podela brojeva skoro identična sa Stevanovićem.

čevom klasifikacijom. Jedino se tu kao posebna vrsta navode brojni pridevi, a od koristi je i uvođenje razlomaka u skup brojeva.

9. Profesor, odnosno nastavnik srpskohrvatskog jezika u vojvodanskim školama sa slovačkim nastavnim jezikom mora da poznaje podjelu brojeva u oba kontaktna jezika. Pošto je u gramatikama srpskohrvatskog jezika koje se koriste u Vojvodini podjela jednostavnija od podele brojeva u slovačkom jeziku, učenicima treba objasniti način iskazivanja tih vrsta brojeva koje postoje u njihovom jeziku, a u srpskohrvatskom jeziku se one ne smatraju brojevima. U osnovnoj školi učenici slovačke narodnosti stižu, doduše, samo elementarna znanja o brojevima. Polazeći od važećeg nastavnog programa, A. ČIPKAR (1984, s. 149—152) u udžbeniku za 5. razred obrađuje samo osnovne i redne brojeve što su inače i najfrekventovanije vrste. Potrebnu pažnju poklanja njihovoj strukturi, promeni i pravopisu, a sistemom vežbi potencira usvajanje književnih oblika tamo gde je evidentan uticaj dijalekatskih formi, ili uticaj srpskohrvatskog jezika.

J. KAŠIĆ — R. PERINAC (1980, s. 135—138) u udžbeniku srpskohrvatskog jezika za 5. i 6. razred OŠ osim osnovnih i rednih brojeva — koji na prvi pogled ne predstavljaju problem za ovdašnje Slovake — obrađuju opravdano zbirne brojeve pri čemu se zadržavaju na njihovoj najčešćoj upotrebi i na konkretnim primerima objašnjavaju semantiku ove vrste. Uzgred dodajemo da zbirne brojeve bi trebalo — kao i u slovačkoj lingvistici — smatrati podskupom osnovnih brojeva. Primereno dačkom uzrastu autori ovog udžbenika ilustruju i značenje brojnih imenica. O tvorbi dvocifrenih i višecifrenih rednih brojeva ne govore iako su baš tu evidentne razlike između srpskohrvatskog i slovačkog jezika. Temu *Brojevi* završavaju pravopisnim napomenama (u vezi s čim bi svakako dobro došla pouka o pisanju stotina, desetica i jedinica kod višecifrenih brojeva jer je situacija drugačija nego u slovačkom jeziku).

Nastavom slovačkog jezika u srednjoj školi brojevi nisu obuhvaćeni, dok je nastavnim planom srpskohrvatskog jezika kao jezika društvene sredine predviđena tema *Iskazivanje količine*, što autori važećeg udžbenika za III razred J. KAŠIĆ — J. JERKOVIĆ (1980, s. 20—21) imaju u vidu. Detaljno se konfrontira sistem brojeva u slovačkom jeziku sa sistemom brojeva u srpskohrvatskom jeziku na studijskoj grupi slovački jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu na časovima kontrastivne analize (polazi se od studije čiji autor je E. HORAK, 1969, s. 25—38). Studenti se upoznaju ne samo sa sistematizacijom ove vrste reči već ulaze i u problematiku praktične upotrebe brojeva analizom primera iz originalnog stvaralaštva, prevoda, svakodnevnih prakse i sl. Na konkretnim primerima pokazuju se sličnosti i razlike u brojnim konstrukcijama navedenih dvaju kontaktnih jezika. Npr. pri obradi zbirnih brojeva navodi se da se oni u slovačkom jeziku upotrebljavaju (vidi MSJ, 336—337): 1. uz imenice *plurale tantum*, 2. uz nazive stvari koje postoje u parovima, 3. uz imenice kojima se označavaju vezane količine nečega, 4. uz imenice srednjeg roda koje ozna-

čavaju mladunčad, 5. uz nazive lica u određenim kolektivima da se izrazi ukupnost (skup), 6. uz glagole da se izrazi podela celine na manje grupe. Uz svaki primer slovačke konstrukcije daje se ekvivalent na srpskohrvatskom jeziku, tako da studenti uočavaju stepen podudarnosti, odnosno razlika.

10. Možemo zaključiti da je neophodno vratiti se problematici klasifikacije i shvatanja brojeva i dalje raditi na ovoj tematici »u bliskoj saradnji sa matematičkim naukama, sa konfrontiranjem matematičkih, brojevnih sistema i jezičkih sistema i supsistema brojnih i brojevnih izraza« (M. IVANOVA-ŠALINGOVA, 1971, s. 270). Osim toga lingvisti bi trebalo da posvete dosta pažnje i terminološkoj problematici brojeva, koja je razjedinjena, što protivureči matematičkoj tačnosti. U vezi sa obradom brojeva od koristi je i filozofski, odnosno logički aspekt koji nalazimo kod M. IVIĆ (1983, s. 9—36). Drugim rečima, interdisciplinarna istraživanja doprineće pronalasku opšteprihvatljivog rešenja razmatrane problematike.

#### LITERATURA

- BABIĆ, S.: *Jezik* (edicija Školski leksikon — 12. knjiga), Zagreb, Privreda, 1963.
- BELIĆ, A.: *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Knjiga II — sv. 1: *Reči sa deklinacijom*, Peto izdanje, Beograd, Naučna knjiga, 1972.
- BELIĆ, A.: *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku. (Lingvistička ispitivanja)*. Beograd, Srpska kraljevska akademija, 1941.
- BRABEC, I. — HRASTE, M. — ŽIVKOVIĆ, S.: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, IX izdanje, Zagreb, Školska knjiga, 1970.
- ČIPKAR, A.: *Slovenský jazyk pre 5. ročník základnej výchovy a vzdelávania*. Siedme vydanie, Nový Sad, Ústav pre vydávanie učebníc, 1984.
- Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja — tom Srpskohrvatski jezik*. Redaktori i urednici A. Peco i Ž. Stanojčić, Beograd, Interpres, 1972.
- FINDRA, J. — GOTTHARDOVA, G. — JACKO, J. — TVRDOŇ, E.: *Slovenský jazyk a sloh pre poslucháčov učiteľstva 1. stupňa základnej školy*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983.
- HORAK, E.: *Poznámy k číslovkám v slovenčine a v srbochorvátčine*. Bilten Pokrajinskog zavoda za izdavanje udžbenika, II, 1969, br. 6, s. 25—38.
- IVANOVA-ŠALINGOVA, M.: P. Ondrus: *Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine (recenzia)*. Slovenská reč, 36, 6/1971, s. 268—270.
- IVIĆ, M.: *Lingvistički ogledi*, Beograd, Prosveta, 1983.
- KASIĆ, J. — JERKOVIĆ, J.: *Srpskohrvatski/hrvatskosrpski jezik — Gramatika za III razred srednjeg obrazovanja — I godinu pozivnousmerenog obrazovanja i vaspitanja srednjeg stupnja za nastavu na jezicima narodnosti*, Novi Sad, Zavod za izdavanje udžbenika, 1980.
- KASIĆ, J. — PREINAC, R.: *Pouke iz srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika. (Gramatika i pravopis) za V i VI razred osnovnog vaspitanja i obrazovanja za nastavu na slovačkom jeziku*, Novi Sad, Zavod za izdavanje udžbenika, 1980.
- LALEVIĆ, M. S.: *Srpskohrvatski u mom džepu* (Prva knjiga: *Naš jezik*). Drugo izdanje, Zaječar, Radna organizacija za grafičkoizdavačku delatnost »Zaječar«, 1979.
- MARETIĆ, T.: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika. Treće, nepromijenjeno izdanje*, Zagreb, Matica hrvatska, 1963.

- Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava, Vydavateľ'stvo Slovenskej akadémie vied, 1966.
- ONDRUS, P.: *Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine*. Bratislava, Univerzita Komenského, 1969.
- ONDRUŠ, Š. — SABOL, J.: *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľ'stvo, 1981.
- ORAVEC, J. — BAJŽÍKOVÁ, E. — FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk — Morfológia*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľ'stvo, 1983.
- PAVEŠIĆ, S. — VINCE, Z. i kol.: *Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb, Matica hrvatska, 1971.
- STEVANOVIĆ, M.: *Savremeni srpskohrvatski jezik. Gramatički sistemi i književnojezička norma. I (Uvod. — Fonetika. — Morfologija.) Drugo izdanje*. Beograd, Naučna knjiga, 1970.
- STEVANOVIĆ, I.: *Funkcionalna gramatika srpskohrvatskog jezika. (Osnovi.) Priručnik za nastavnike*. Sarajevo, Svjetlost, 1958.
- ZAVOD ZA JEZIK INSTITUTA ZA FILOLOGIJU I FOLKLORISTIKU: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb, Školska knjiga, 1979.

# KLASSIFIKATION VON ZAHLWÖRTER IN DER SLOWAKISCHEN UND SERBOKROATISCHEN SPRACHE

## Zusammenfassung

Da es in slowakischer Linguistik die Zahlwörter auf die höchst-systematische und -umfassende Weise in dem Buch *Morfológia slovenského jazyka* (die Ausgabe der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, Bratislava 1966) dargestellt sind, in dem Beitrag folgen wir die hier gegebene Klassifikation von Zahlwörter. In der erwähnten Systematisierung kommt auf den ersten Platz die Semantik von diesen Wortart, aber im nötigen Mass nimmt man auch den formalen und syntaktischen Aspekt in Rücksicht.

Im Verhältnis zur slowakischen, in der serbokroatischen Sprache haben die Zahlwörter eine engere Bedeutung, so dass die Klassifikation auch einfacher ist (z. B. bei T. Maretić, M. Stevanović u. a.).

Die beiden verschiedenen Beiträge den Zahlwörtern und die zwei verschiedene Systematisierungen musst man im Unterricht der slowakischen und serbokroatischen Sprache an der Schulen mit slowakischer Unterrichtssprache in Betracht nehmen.